

Kostel v Srbicích

JAN KAIGL

Klíčová slova: Čechy — Srbice — středověké osídlení — kostel — stavba v roce 1269 — sakristie (boční kaple) — hybridnost architektury

Kdysi farní kostel sv. Víta obklopený hřbitovem a zčásti obkroužený starou, asi ještě středověkou ohradní zdí stojí o samotě za Srbicemi (okr. Domažlice) na archeologicky dosud blíže nezkoumaném návrší s názvem *Na Hůrce* (obr. 1). Je zmiňován poprvé v souvislosti se Srbicemi jako kostelní vsí v majetku doksanského kláštera ve velkém ochranném privilegiu, které vydal pro tento klášter papež Řehoř X. v roce 1273.¹ Kdy se Srbice staly majetkem premonstrátek v Doksanech, není jisté. Údaj v klášterním privilegiu Přemysla Otakara I. z roku 1226, že ves Srbice věnovala klášteru Přibyslava, manželka Chotěborova,² se zřejmě týká jiného daru – vsi Srbice u Teplic.³ Ve falzu uvedeného privilegia potvrzeném Přemyslem Otakarem II. v roce 1276 se Srbice včetně kostela uplatňují jako součást daru od knížete a biskupa Jindřicha Břetislava (†1197; *terminus post quem* je rok 1193, kdy se biskup Jindřich Břetislav Přemyslovec stal českým knížetem), zahrnujícího kromě Srbic ještě ves Těšovice a ves Koloveč s trhem a clem.⁴ Existenci takového územně sceleného doksanského klášterního majetku (újezdu)⁵ v jihozápadních Čechách lze však prokázat podle dochovaných písemných zpráv nejdříve v sedmdesátých letech 13. století.⁶

Kostel sv. Víta v Srbicích je orientovanou chrámovou stavbou malých rozměrů (obr. 2). Má plochostropou loď 7,8 × 8,4 m a kvadratický chór 5,6 × 6,2 m, opatřený žebrovou křížovou klenbou a oddělený od prostoru lodi mírně hrotitým triumfálním obloukem (obr. 3, 4). Ze severní strany váže se k chóru sakristie čtvercového půdorysu o straně 3,4 m. Dnes má nízký plochý strop, ale původně to byl prostor vysoký stejně jako chór přibližně 6,2 m a s křížovou klenbou bez žeber, kterou lze vidět v patře nad sakristií, dodatečně vloženém do uvedeného prostoru a využívaném v minulosti jako oratoř. Na oratoř vede úzké jednoramenné schodiště umístěné jakoby v přístavku podél části severní zdi lodi (obr. 5). V objemové skladbě stavby kostela je charakteristické jenom malé výškové rozlišení lodi a chóru a jejich sedlových střeš se starými zděnými štíty ve východním a západním průčelí, jakož i nad triumfálním obloukem. Zděná nástavba hranolové věže nad sakristií a obě předsíně, kryjící ještě nedávno dva vstupy do lodi kostela, jsou dílem dodatečných stavebních úprav. Novogotická pavlačová tribuna, jež stojí na západní straně uvnitř lodi, vznikla ve své dnešní podobě podle návrhu A. Cechnera v roce 1892.⁷

Ve středověké architektuře srbského kostela se prolíná pozdně románské tvarosloví s prvky nastupující gotiky. Původně jediný vstup do svatyně umístěný v jižním průčelí lodi je románský (obr. 6). Jeho ostění s jedním pravouhlým ústupkem jsou jemně profilována s využitím oblých prutů a výžlabků, jež plynule přecházejí do

půlkruhových archivolt; výjimku tvoří vnější členicí prut lemující oblouk portálu na způsob obloučkového vlysu. U paty portálu jsou ostění bohatě zdobena stylizovanými reliéfními palmetami (obr. 7). Raně gotické pojetí převládá v architektuře chóru. Mírně hrotitému triumfálnímu oblouku zde odpovídají obdobně sestrojené čelné oblouky křížové klenby. Klenební konzoly, odvozené z polygonálního jehlance, vodorovně členěné dvěma nebo třemi hladkými, popřípadě jemně projmutými pásy nad sebou a římsou, a ukončené vespod výraznými plastikami listoví, jsou opatřeny vysokými náběžnými štítky (obr. 8). Teprve z nich vybíhají klenební žebra ve tvaru masivního potrojného oblouku (trojlaloku). Kruhový klenební svorník nese vypouklý reliéf s motivem křížové růžice. Portál, jenž míří z chóru do sakristie, má nejenom oblouk ve tvaru trojlístu s hrotitým středním lalokem, ale i ušlechtilé gotické proporce (obr. 9). Okno v ose závěru s mírně hrotitým obloukem, půlkruhovým záklenkem a šikmými špaletami působí spíš ještě románsky.

Z výsledků dendrochronologického rozboru dřevěných hranolů, jimiž je přeložen průchod půlkruhově ukončeného portálu osazeného ve zdivu štítu na půdě nad triumfálním obloukem kostela v Srbicích (obr. 10), vysvítá, že dnešní stavba této svatyně vznikla v době kolem roku 1269 nebo krátce poté.⁸

V úvaze o stáří kostela v Srbicích je však třeba si povšimnout ještě několika dalších historických a geografických souvislostí. Hůrka u Srbic s kostelem se zdvihá nad Srbským potokem jako ukončující jihozápadní výběžek širšího terénního hřbetu. Při pohledu od západu, severu a jihu se návrší uplatňuje svými strmými svahy s novodobou sadovou úpravou. Na východním, pozvolně klesajícím svahu jsou pole, sahající až ke hřbitovu. Chrámová

1 CDB, V/2, č. 704, s. 347.

2 CDB, II, č. 286, s. 284. Též SEDLÁČEK, A.: *Místopisný slovník historický království Českého*, s. 826. EMLER, J.: *Nekrologium Doxanense*, s. 105, ztotožňuje dárkyni Srbic s řeholnicí Eufrosinou, což byla Chotěborova a Přibyslavina dcera.

3 PRAŽÁK, J.: *Privilegium Přemysla I. pro Doksany a jeho konfirmace z r. 1276*, s. 180.

4 CDB, V/2, č. 807, s. 499. – Pouze donace Koloveč klášteru v Doksanech Jindřichem Břetislavem je historicky doložena (CDB, II, č. 286, s. 282).

5 EMLER, J.: c. d., s. 113, jej označuje jako kolovečský újezd.

6 PRAŽÁK, J.: c. d., s. 192. Viz též KRISTEN, Z.: *Neznámé – zpadělané znění privilegia Přemysla Otakara I. pro klášter doksanský z r. 1226*, s. 100–101, 109–110.

7 *Liber memorabilium parochiae Kollovecensis*, s. 210.

8 KYNCL, T.: *Srbice, kostel sv. Víta*, [online].

Obr. 1. Srbsice (okr. Domažlice), lokalita Na Hůrce s kostelem sv. Víta a hřbitovem. Pohled od severozápadu. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu – územního odborného pracoviště v Plzni, foto K. Tůma, 1963)

stavba je dobře viditelná nejen v mírně zvlněné krajině staré, zemědělsky úrodné sídelní komory táhnoucí se od Kolovče směrem na sever a severozápad k řece Radbuze (a ke Staňkovu), ale i z jižních svahů na opačném – severním břehu Radbuzy při vzdálenosti téměř deseti kilometrů. Zbytky valů, patrně nejlépe na severní a západní straně vrcholu Hůrky, nasvědčují někdejší existenci možná vícedílného hradiska. Pro jeho hodnocení, kdy a jakým lidem sloužilo, kolikrát bylo jimi opuštěno, popřípadě obnoveno a v jakém rozsahu je užívali v předrománské nebo dokonce ještě románské době, není zatím dostatek podkladů. Na polích směrem na východ a jihovýchod, ve vzdálenosti přibližně 180 metrů od kostela byly nalezeny při povrchovém sběru četné zlomky jak pravěké, tak i vyspělé mladohradištní keramiky a okrajové části nádob pocházejících ze 12. nebo 13. století.⁹ V uvedené poloze poblíž předpokládaného hradiska nebo jeho pozůstatků se tedy prokazatelně rozkládalo mladohradištní a pozdější středověké osídlení. Tato skutečnost přichází v úvahu současně s názorem, že raně středověká cesta z Domažlic do Staré Plzně vedla přes sousední Koloveč a Srbsice,¹⁰ kde by asi překonávala Srbsický potok právě pod Hůrkou, a s místní tradicí o založení, popřípadě jen obnově kostela v Srbsicích v roce 1199. Původ nápisu s letopočtem 1199 namalovaného a dosud zčásti čitelného na klenbě chóru zkoumané památky je nejasný.¹¹ Domněnka, že novostavbě kostela v době kolem roku 1269 předcházela starší

svatyně, má však své opodstatnění. Ves Koloveč, náležející doksanskému klášteru nejpozději od roku 1197, tvořila zřejmě prvotní a na sklonku 13. století po stránce hospodářské nejdůležitější součást kolovečského újezdu (obr. 11). Je proto pozoruhodné, že nový kostel nebyl postaven doksanským klášterem v Kolovči, ale v Srbsicích. S přihlédnutím k výše nastíněným okolnostem se zdá, že se tak stalo v závislosti na významu Srbsic jako tehdy již tradičního křesťanského místa, kde kostel – zasvěcený sv. Vítu (?), postavený ze dřeva (?), rovněž s kvadratickým chórem (?) – vznikl daleko dříve než v roce 1269.

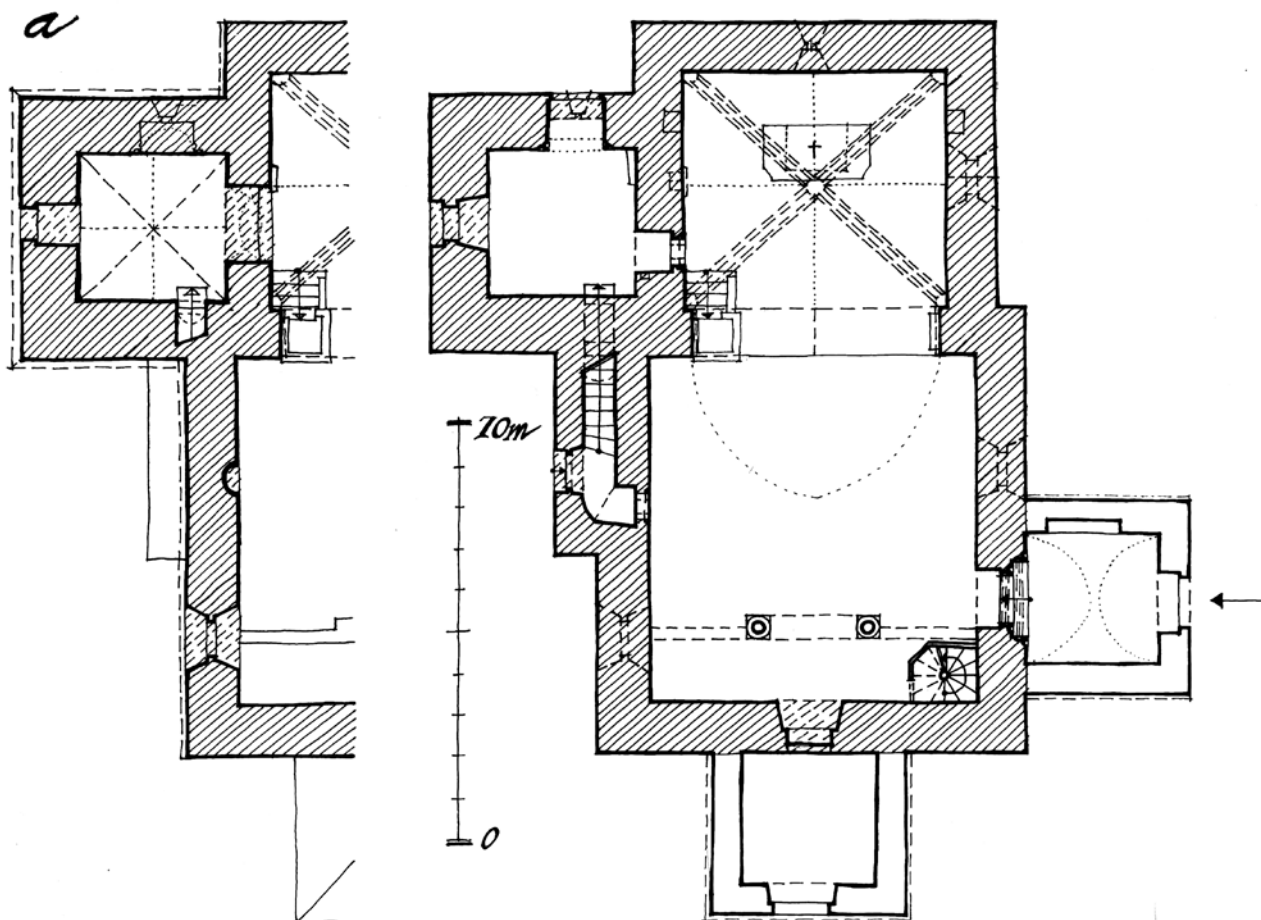
Podstatný význam pro pochopení dochované stavby kostela v Srbsicích a jejího původního provozu má sakristie a schodiště, jež se nalézá na severní straně chrámové lodi. F. J. Lehner v roce 1895 ve vztahu k srbské sakristii uvedl,¹² že jde o prostor v přízemí věže sklenutý křížovou klenbou a že v zesílené severní zdi lodi je upraveno schodiště, podle jeho názoru podobným způsobem jako

9 BAŠTA, J.; BAŠTOVÁ, D.: *Srbsice, okres Domažlice*, č. 529 a 530, s. 143–144.

10 MAUR, E.: *Řezenská cesta a zemské cesty na Domažlicku*, s. 35–38.

11 TRAJER, J.: *Historisch-statistische Beschreibung der Diocese Budweis*, s. 820.

12 LEHNER, F. J.: *Filiální kostel sv. Víta v Srbsicích*, s. 50.

Obr. 2. Srbsice, kostel sv. Víta. Půdorys přízemí, půdorys oratoře (a); šrafování vyznačeno zdivo v době kolem roku 1269. (Zaměření, stavebně-historický rozbor a kresba J. Kaigl)

v kostele v Záboří nad Labem. Tehdy zároveň publikoval i půdorys svatyně. V něm graficky vyjádřil, že součástí románské stavby je chórov, loď, sakristie a severní schodiště, a kromě toho zachytil i menší tloušťku části severní zdi lodi podél schodiště. Převážná většina dalších autorů na zjištění F. J. Lehnera později již nenavázala. V soupisu památek z roku 1902 je půdorys kostela podán tak, že severní zeď lodi má po celé své délce stejnou tloušťku.¹³ Obdobně je tato zeď znázorněna v půdorysech publikovaných v roce 1971 a 1980, v obou případech navíc se zakreslil chybný (opačný) směr stoupání schodiště na oratoř.¹⁴ Z půdorysu uvedeného D. Líbalem v roce 1995 vyplývá, že autor si byl vědom správného směru, jakým se stoupá po schodišti na oratoř, a dokonce nejspíš i polohy portálu, jímž by bylo toto schodiště zpřístupněno zevnitř lodi. Celou severní zeď lodi však vyznačil v jedné tloušťce a útvar k ní přiléhajícího schodiště pojal jako mladší přístavek, který nepochází ze 13. století.¹⁵

Speciální pozornost sakristii v Srbsicích věnovala M. Radová-Štiková ve svém širěji zaměřeném výzkumu sakristií s apsidou vesnických farních kostelů.¹⁶ Naposledy v roce 1986 poukázala na výklenek s hrotitým okénkem v pozadí, který se nalézá, v provedení od podlahy, valeně sklenutý a lemovaný raně gotickou profilací, ve východní stěně

zkoumané sakristie (obr. 12, 13), a na to, že sakristie s takovým výklenkem naznačujícím triumfální oblouk, popřípadě s apsidou připomínající orientovanou stavbu kaple. V připojeném půdorysu kostela pak zřetelně, třebaže

13 VANĚK, F.; HOSTAŠ, K.: *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém, XVII, Politický okres domažlický*, s. 108. Jímí publikovaný půdorys převzal bez úpravy ještě KUTHAN, J.: *Česká architektura v době posledních Přemyslovců, Města - hrady - kláštery - kostely*, s. 370.

14 MERHAUTOVÁ, A.: *Raně středověká architektura v Čechách*, s. 315; *UPČ*, 3, s. 394 (heslo *Srbsice*; zpracovala NAŇKOVÁ, V.). – Nesprávný směr stoupání schodiště obě autorky uvedly bez vlastní znalosti situace na místě nejspíš v reakci na tehdy nový, ale mylný názor, že tímto schodištěm se původně sestupovalo z dřevěné pavlačové tribuny v západní části lodi do prostoru v přízemí věže, tedy do sakristie (MENCL, V.: *Panské tribuny v naší románské architektuře*, s. 54). – Dříve publikované půdorysy kostela v Srbsicích směr stoupání schodiště vůbec neudávaly.

15 *Gotika v západních Čechách (1230–1530)*, I, s. 348 (heslo *Srbsice*; zpracoval LÍBAL, D.).

16 RADOVÁ-ŠTIKOVÁ, M.: *Poznámky k dosavadnímu datování některých raných kostelů v Čechách*, s. 119–120. Táž: *Sakristie s apsidou vesnických farních kostelů*, (1986), s. 442–443.

Obr. 3. Srbsice, kostel sv. Víta. Pohled do chóru. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu – ústředního pracoviště, foto Č. Šíla, 1975)

bez stavebně-historického rozboru vyjádřila, že schodiště na oratoř je umístěno v zesílené části severní zdi lodi, má valenou klenbu a v jeho přízemí byl vchod zevnitř lodi. Zaměření a základní stavební průzkum sakristie a s ní souvisejícího schodiště kostela v Srbsicích provedl pro M. Radovou-Štikovou autor tohoto příspěvku v roce 1983. V roce 2006 pak na M. Radovou-Štikovou navázal dalším propracováním tématu a vlastní studií.¹⁷

Na první pohled zjevná nepůvodnost oratoře, jež se otevírá širokým, valeně sklenutým otvorem na průhled do prostoru chóru a jejíž podlahou je přetát oblouk výklenku ve východní stěně sakristie, asi ovlivnila většinu badatelů zabývajících se kostelem v Srbsicích, pokud neuvažovali o schodišti, které na tuto oratoř vede, a o jeho významu pro poznání chrámové stavby. Ve shodě s F. J. Lehnerem a M. Radovou-Štikovou lze konstatovat, že jde o schodiště vytvořené v zesíleném úseku severní zdi lodi. Nalézá se přitom ve vnitřní třetině celkové tloušťky tohoto úseku 2,1 m. Je tedy široké 0,7 m (směrem nahoru se schodiště mírně rozšiřuje) a zeď, která ho odděluje od prostoru lodi, má tloušťku rovněž 0,7 m. Naproti tomu ostatní svislé zdivo lodi i chóru se vyznačuje jednotnou tloušťkou 1,15 m. Loď včetně schodiště byla vyzděna tak jako chór a sakristie z lomového kamene (břidlice). Nároží lodi a chóru jsou z přesně opracovaných pískovcových kvádrů, zatímco nízké nároží schodišťového úseku zpevňují již jen větší, podle možností kamene nahrubo upravené kusy břidlice.

Schodiště je sklenuto stoupající valenou segmentovou klenbou provedenou z lomového kamene. Bylo přístupné v přízemí bezpochyby výlučně zevnitř lodi, a to raně gotickým, dnes zazděným portálkem, jehož ostění s jednoduchým okosením a nadpražím ve tvaru lichoběžníku byla vytesána z pískovce stejně jako další soudobé architektonické články stavby;¹⁸ existující vstup ze severní strany vně kostela vznikl jistě mnohem později v souvislosti s užíváním oratoře. Horní vyústění schodiště ve výšce menší o necelých 30 cm, než je úroveň podlahy oratoře (2,7 m) oproti přízemí v sakristii, není pojednáno kamenickou prací a tvoří je prostý průchod završený pasem stoupající valené stlačené klenby. Jednotlivé stupně jsou ve střední části schodiště dosud staré – z lomového kamene, v jeho horní a dolní části byly dodatečně vyspravovány a přezděny z cihel.

Z průzkumu na místě vyplývá, že schodiště na severní straně lodi bylo postaveno podle jednotného záměru společně s lodí, chórem a sakristií dochovaného středověkého kostela. Na toto zjištění pak navazuje bližší představa o možném uspořádání a účelu vysokého klenutého prostoru původní sakristie v Srbsicích. Je pravděpodobné, že v jeho západní části, ve výšce přibližně 2,4 m, byla nejspíš mělká tribuna (pavlač) dřevěné konstrukce,¹⁹ přístupná po výše uvedeném schodišti. Pravoúhlý výklenek 1,15 × 0,65 m asymetricky umístěný v tloušťce protilehlé východní zdi, vysoký 3,3 m a opatřený hrotitým okénkem s široce ven rozevřenými špaletami a pasem valené klenby na způsob půlkruhového triumfálního oblouku s obdobnou profilací, jaká se uplatňuje na pozdně románském ústupkovém portálu do chrámové lodi, sloužil bezpochyby pro osazení zděného oltáře; ten vzal za své nejspíše tehdy, kdy zde byl vybourán otvor pro vchod do sakristie z vnějšku kostela. Pravoúhlé okno osvětlující oratoř od severu, které je nápadné malou výškou svého parapetu 0,5 m, mohlo vzniknout zvětšením druhého okna středověké sakristie. Větší tloušťka obvodového zdiva (1,4 m), zaklenutí (bezžebrounou křížovou klenbou s mírně hrotitými čelnými oblouky a mírně stoupajícími vrcholnicemi, vyzděnou z lomového kamene) a osvětlení oknem (dvěma okny?) malých rozměrů vyjadřují mimo jiné někdejší požadavek na zvýšenou ochranu vnitřního prostoru sakristie zejména proti požáru a vloupání.

Jak lze odvodit z různých historických označení pro sakristie²⁰ a jak na zvolených příkladech ukázala M. Ra-

17 KAIGL, J.: *Ještě k sakristii kostela v Srbsicích*, s. 485–489.

18 Před nedávno provedenou výmalbou interiéru lodi kostela bylo možné vidět pod opadanou (odstraněnou?) omítkou líc a tvar horní části portálku. Tento zazděný portálek lze ostatně rozpoznat rovněž z jeho rubu, v přízemí schodiště na oratoř nad sakristií.

19 V místě mezi okny osvětlujícími dnešní sakristii a oratoř od severu lze nahlédnout do skladby jenom střední části plochého trémového stropu sakristie o tloušťce 30 cm, kde nejsou patrné žádné stopy po existenci předpokládané dřevěné konstrukce středověké pavlače. – Možnost, že v sakristii byla tribuna, nadhodily již BENEŠOVSKÁ, K.; SOUKUPOVÁ, H.: *Předrománská a románská architektura v západních Čechách*, Katalog památek, s. 53.

20 *Lexikon für Theologie und Kirche*, 9, sl. 99–100 (heslo *Sakristei*; zpracoval SAUER, J.).

Obr. 4. Srbsice, kostel sv. Víta. Pohled do lodi. Šipkou vpravo je označeno místo s nálezem překladu gotického portálku na schodiště v tloušťce zesíleného úseku severní obvodové zdi lodi. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu – ústředního pracoviště, foto Č. Šíla, 1975)

dová-Štiková,²¹ boční prostor sakristie u středověkého farního kostela nebyl určen jenom pro ukládání bohoslužebných předmětů náležejících ke kostelu a pro kněze při přípravě bohoslužby a po ní, ale kromě toho mohl sloužit i jako pokladnice na bezpečnou úschovu knih a dalších cenných věcí, archiv anebo jako salutatorium, kde bylo možné uvítat vzácnou návštěvu biskupa, popřípadě jiné významné osobnosti. Byl-li vybaven oltářem, jemuž se dostalo vysvěcení, stala se sakristie rovněž kaplí s možností sloužit v ní neveřejné bohoslužby. – Zvláštní, ale se sakristií středověkého farního kostela stavebně a funkčně leckdy přímo související útvar představovala takzvaná východní oratoria (empory).²²

Zda byla sakristie kostela v Srbsicích ve třetí čtvrtině 13. století zároveň i kaplí s náležitě vysvěceným oltářem, asi nelze dnes již prokázat.²³ Jde však o hypotézu vystupující s velkou mírou pravděpodobnosti. Obdobně jenom v poloze hypotézy zůstává interpretace účelu dřevěné tribuny existující podle předpokladu v západní části sakristie. Nabízí se například představa, že tato tribuna, zvláště pokud by byla opatřena vysokým parapetem nebo oddělena od prostoru sakristie příčkou, dala by se využívat jako trezor. Velkorysost v prostorovém uspořádání sakristie, poloha tribuny proti oltářnímu výklenku a jeho velká výška i výtvarné pojednání kamenickou prací a konečně i náročně upravený přístup na tribunu portálkem z lodi

kostela a po samostatném zděném schodišti, to vše zde však spíše poukazuje k tribuně jako místu, odkud se příležitostně přihlíželo soukromé bohoslužbě vysluhované u oltáře v přízemí sakristie. – Prostor pod tribunou mohla vyplňovat skříňová stěna (armarium), jejíž hloubka by nepřesahovala odsazení průchodu s portálem směrem do chóru od jihozápadního koutu sakristie, což je 0,55 m.

Podle historických zpráv zmíněných výše lze soudit, že ke kostelu v Srbsicích při jeho zřízení farní svatyní se sakristií měl patronátní právo klášter premonstrátek v Doksanech. V úvaze o tom, komu by mohlo být určeno a dovoleno, aby zaujal místo na tribuně v sakristii během v ní konané liturgie, se proto uplatňuje domněnka, že šlo o správce, který doksanský klášter ve výkonu jeho patronátního práva v Srbsicích zastupoval. Vyloučit asi nelze ani možnost využití tribuny osobou duchovního stavu

21 RADOVÁ-Štiková, M.: c. d., 1986, s. 441–449. – Viz též např. BENEŠOVSKÁ, K.: *Kostel v Trstěnicích u Znojma a otázka funkce tzv. vedlejších prostor středověkých kostelů*, s. 305–312.

22 GÁJA, R.: *Východní empory v Čechách a na Moravě v 13.–15. století*, s. 57–78.

23 Restaurátorským průzkumem stěn sakristie by však mohlo být ověřeno, zda se na některé z nich nedochoval původní konsekrční kříž, jenž by nasvědčoval existenci vysvěceného oltáře a funkci sakristie rovněž jako kaple.

Obr. 5. Srbsice, kostel sv. Víta. Pohled od severu. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu – ústředního pracoviště, foto před rokem 1902)

představenou srbsickému plebánovi, pokud byla v kostele na návštěvě (vizitaci).²⁴ V této souvislosti uvedme jako příklad ke srovnání polygonálně uzavřenou sakristii a kdysi s velkou pravděpodobností současně tribunovou kapli farního kostela ve Starém Sedle (okr. Tachov) z doby kolem roku 1300. Podle předpokladu byl prostor na západní, nejspíš jen ze dřeva postavené tribuně v této sakristii pohledově propojen pomocí okénka (hagioskopu) s presbyteriem kostela. Sakristie zřejmě měla vlastní zděný oltář. Mohla sloužit ke konání neveřejných bohoslužeb za přítomnosti místního správce klášterního zboží – zde by se jednalo o poddanost klášteru benediktinů v Kladru-bech –, donátora nebo jiné významné osoby, Starým Sedlem třeba jen projíždějící po jižní větvi dálkové, takzvané Norimberské cesty směrem na Přimdu nebo naopak do Kladrub. Ti by přihlíželi liturgii vysluhované v sakristii v přízemí, popřípadě u hlavního oltáře v presbyteriu právě z tribuny.²⁵

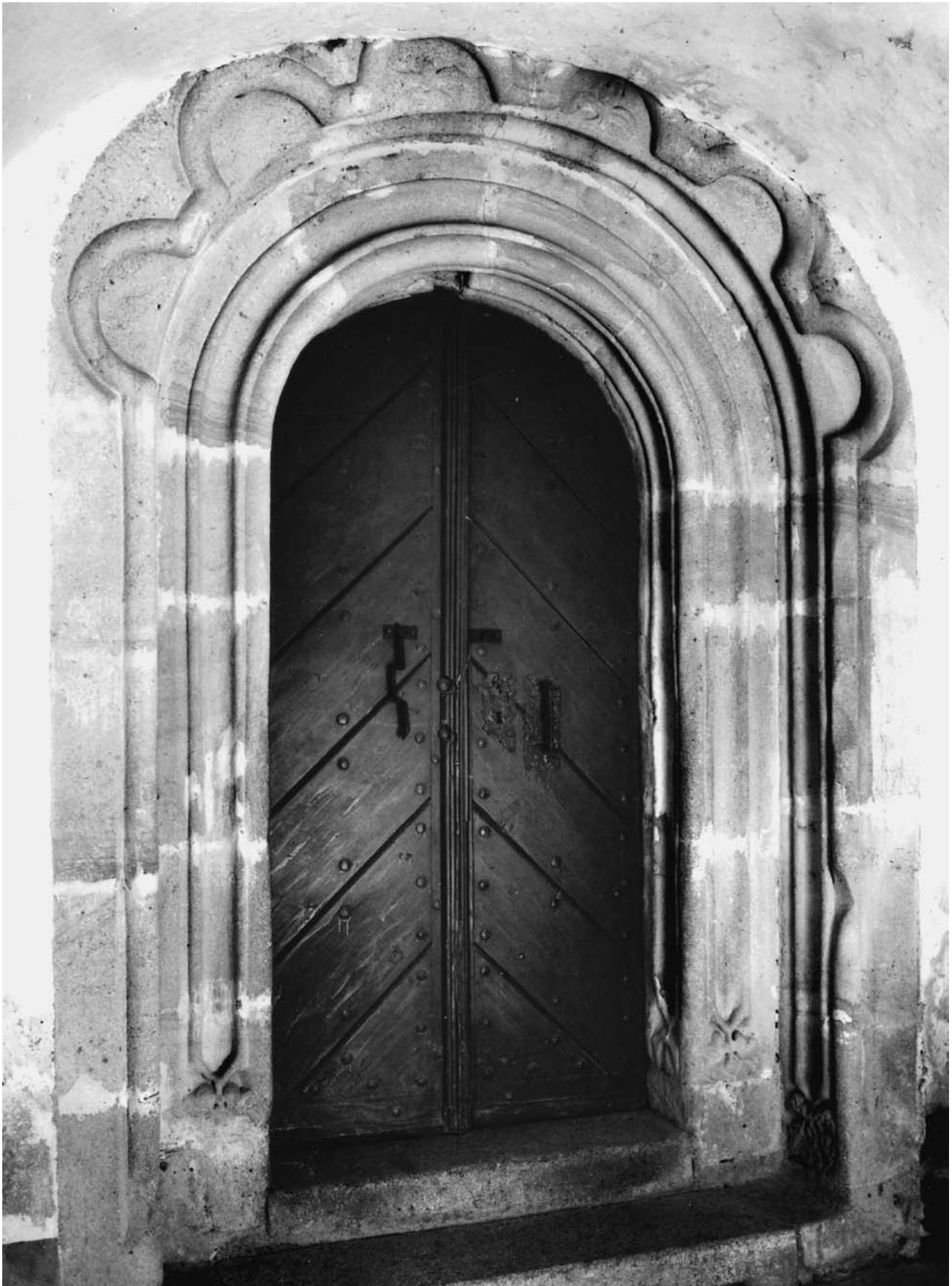
Nevíme přesně, v čem spočíval hlavní přínos kolovečského újezdu pro premonstrátky z Doksan ve 13. století. Nejspíš teprve jejich přičiněním bylo zřízeno v Kolovči tržiště. Bez významu pro ně jistě nebyly důchody plynoucí z tamějšího cla. Četné výhody by skýtala předpokládaná poloha Srbic a Koloveče na zemské stezce mezi Starou Plzní a Domažlicemi. Klášter mohl být obeznámen i s tím, že se dá na Srbsickém potoce rýžovat zlato.²⁶ Tíživá hospodářská

situace klášterního panství za vlády Jana Lucemburského a náročnost přímého dohledu nad vzdáleným pozemkovým majetkem asi způsobily, že doksanský probošt v roce 1336 postoupil trhovou ves Koloveč se Srbsicemi a Těšovicemi jako jejím příslušenstvím za stálý roční plat v penězích světskému feudálu. Klášter měl však při tom stále na mysli hospodářský rozvoj svého zboží a vlastní užitek. Nájemce zavázal k tomu, aby nebránil případnému převodu předmětu smlouvy na německé právo a platil více peněz, pokud se podaří vyvázat Koloveč, Srbsice a Těšovice

24 Tedy zejména horšovským arcijáhenem nebo jím vyslaným vizitátorem. Ve zprávě z roku 1336 (*RDBM*, IV, č. 351, s. 140) je zmínka o kaplanovi v Srbsicích týkající se místního faráře s vyjádřením vztahu jeho podřízenosti patronovi svatyně zastoupenému proboštem doksanského kláštera (jde o podvojně označení „*capellano d. prepositi plebano in Zirbitz*“).

25 KAIGL, J.: *Skupina kostelů ve Starém Sedle, Semněvicích a Prostiboři v dosahu vlivu kladrubského kláštera na přelomu 13. a 14. století*, s. 423.

26 KRATOCHVÍL, J.: *Topografická mineralogie Čech*, 3, s. 336. – U Krchleb u Staňkova (Vsi), ve vzdálenosti zhruba 5 km od Srbic, bylo možné vidět podél Srbsického potoka před jeho regulací v sedmdesátých letech 20. století středověké rýžovnické sejpy, a to ve velkém množství, vysoké i více než 1 m. Za upozornění děkuji RNDr. K. Špačkovi.

Obr. 6. Srbice, kostel sv. Víta. Jižní vstupní portál. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu – ústředního pracoviště, foto Č. Šíla, 1975)

Obr. 7. Srbsice, kostel sv. Víta. Kamenická práce na ostění při patě jižního ustupního portálu. (Foto J. Kaigl, 2008)

Obr. 8. Srbsice, kostel sv. Víta. Severní pata s římsou triumfálního oblouku a klenební konzola v severozápadním koutu chóru. (Foto J. Kaigl, 2008)

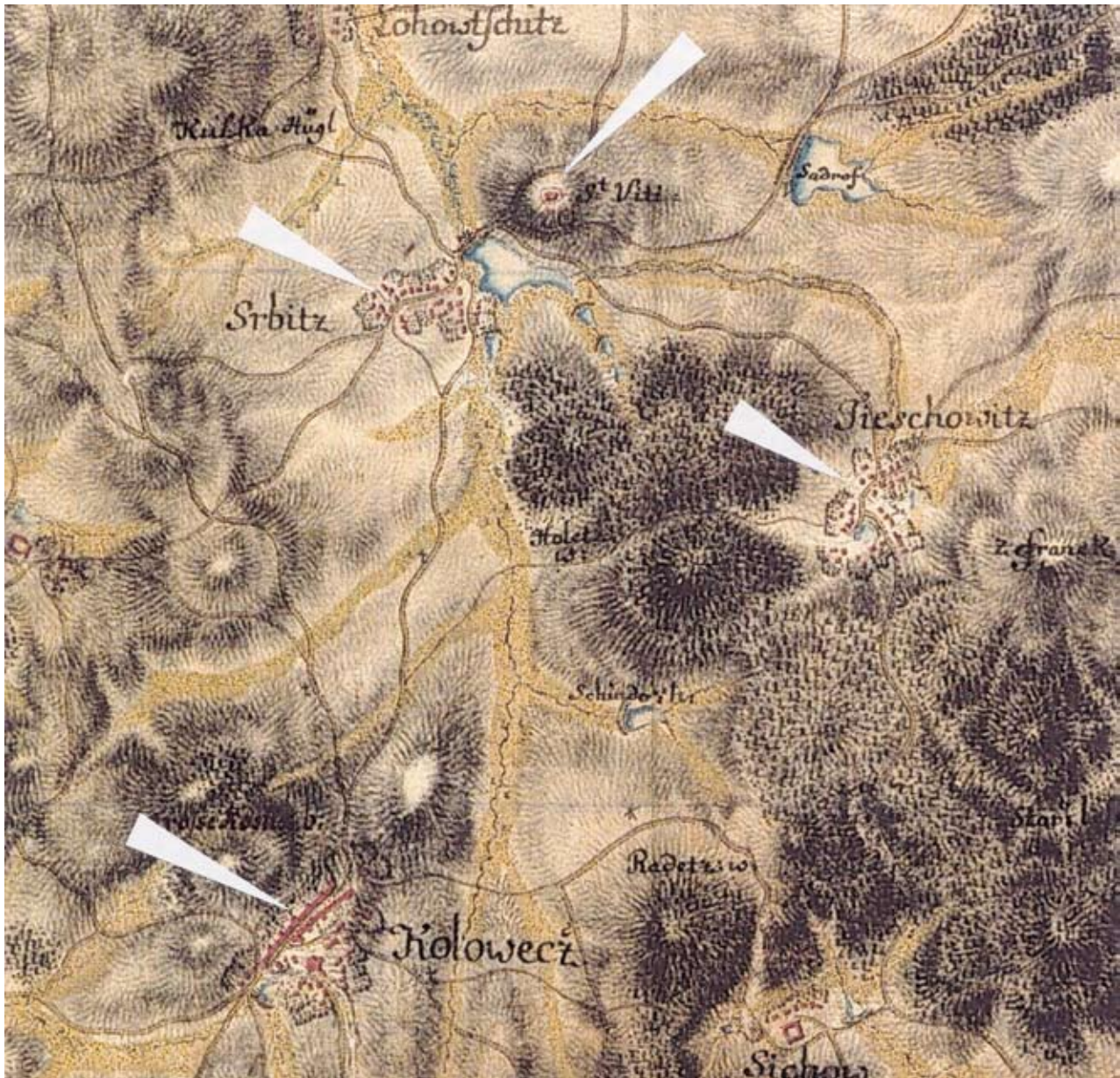

Obr. 9. Srbsice, kostel sv. Víta. Pohled na část severní stěny chóru s portálem do sakristie a klenutým otvorem na průhled z oratoře do prostoru chóru. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu – ústředního pracoviště, foto Č. Šíla, 1975)

Obr. 10. Srbsice, kostel sv. Víta. Románský portál v průchodu štítem nad triumfálním obloukem. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu – územního odborného pracoviště v Plzni, foto J. Gryc, 1997)

Obr. 11. Výsek z mapového listu č. 189 I. vojenského (josefského) mapování (1764–1768) – Čechy, jenž zobrazuje vesnice Koloveč, Srbice a Těšovice (označeny šipkami zleva) a jejich nejbližší okolí, kde se rozkládal ve vrcholném středověku takzvaný kolovečský újezd v majetku kláštera premonstrátek v Doksanech. Polohu návrší (Hůrky) u Srbic s kostelem sv. Víta a hřbitovem ukazuje šipka nahoře zprava. (Snímek mapy poskytla Laboratoř geoinformatiky Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2007)

z působnosti domažlické advokacie.²⁷ Na důchody svého patronátního kostela v Srbicích, jenž náležel podle výše odváděných papežských desátků mezi poměrně bohatá vesnická farní benefícia v horšovském arcijáhenství ve druhé polovině 14. století, dosáhl doksanský klášter nejpozději v roce 1398, kdy mu byl tento kostel inkorporován.²⁸

Pozdně románské a raně gotické architektonické články kostela v Srbicích jsou provedeny vytříbeným způsobem s minimem rustikalizace jejich formy a bez větších proporčních deformací. V odborné literatuře převažuje názor, že poukazují vzdáleně na umění charakteristické pro cisterciácké stavební podniky a že se v některých prvcích poměrně bohaté kamenické práce (trojlaločný tvar klenebního žebra, oblouk portálu ve tvaru trojlístu, obloučkový motiv

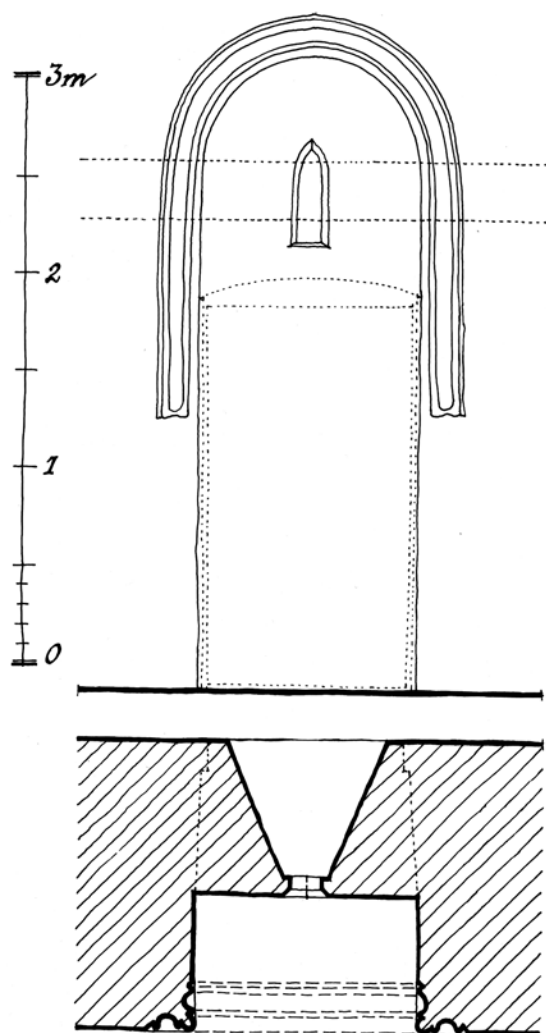
na vnější archivoltě portálu) odráží vztah přímé závislosti díla na stavbě palácové kaple v jihozápadní věži hradu v nedalekém Horšovském Týně, pocházející přibližně z padesátých nebo šedesátých let 13. století (obr. 14).²⁹ Poznání schodiště chráněného v zesílené části severní zdi lodi

²⁷ RDBM, IV, č. 351, s. 139–141.

²⁸ LE, VI, č. 29, s. 63–64.

²⁹ MENCL, V.: *Počátky středověké architektury v jihozápadních Čechách*, s. 144; KUTHAN, J., c. d., s. 371. Naproti tomu LÍBAL, D.: *Anežka Merhautová, Raně středověká architektura v Čechách*, s. 174, stručně poznamenal, že stavba kostela v Srbicích z doby před polovinou 13. století nemá s architekturou hradu v Horšovském Týně žádnou souvislost.

Obr. 12. Srbsice, kostel sv. Víta. Původní, zjevně oltářní výklenek s náznakem půlkruhového triumfálního oblouku ve východní stěně původní sakristie; tečkovaně zachycena poloha mladšího stropu a novodobý vstup z vnějšku kostela. (Kresba J. Kaigl)

srbsického kostela tomuto názoru neodporuje a nově ho rozvíjí ze stavebně-provozního a konstrukčního hlediska. Jedním ze znaků raně gotické budovy západního obytného paláce s kaplí pražských biskupů hradu v Horšovském Týně byl početný soubor schodišť v tloušťce zdi, vyznačujících se různou šířkou volenou s ohledem na pohyb i více než jedné osoby najednou a stoupající valenou stlačenou, popřípadě segmentovou klenbou vyzděnou z lomového kamene. Do jednoho z nich o šířce 0,85 m se vstupovalo v severozápadní klenuté, kdysi otopné místnosti (komnatě) v prvním patře paláce dosud dochovaným portálem, jehož jednoduše okosená ostění jsou provedena z tesaných kamenných kusů a nadpraží má tvar lichoběžníku.

Inspiraci k základnímu stavebnímu uspořádání srbsické sakristie mohly snad poskytnout, spíše než soukromé kaple (oratoře) nebo románské tribunové kostely, cisterciácké klášterní sakristie pravoúhlého půdorysu se schodištěm do patra nad sakristií nebo pouze nad její západní částí.³⁰

V hodnocení středověké architektury kostela v Srbsicích dosud unikaly pozornosti badatelů dva kamenné válcové

Obr. 13. Srbsice, kostel sv. Víta. Detail profilace na nároží východního výklenku v sakristii. (Foto J. Kaigl, 2008)

sloupy, jimiž je uvnitř lodi podepřeno čelo novogotické hudební kruchty (obr. 15). Spočívají na talířovitých patkách a jejich kalichovité hlavice tím, že jsou svisle zdobené rýhovanými listy nahoře svinutými na způsob střapatých bobulí, nápadně připomínají hlavici jednoho ze sloupů ve východní části hradní kaple Nejsvětější Trojice v Horšovském Týně a četné další podobné, takzvané bobulové hlavice, jež se často uplatňovaly jako dílčí slohový znak v pozdně románské a katedrální gotické architektuře zejména ve 13. století, a to včetně architektury v prostředí soudobých cisterciáckých nebo s cisterciáckým vlivem spjatých stavebních podniků v cizině (Lilienfeld, Heiligenkreuz) i u nás (Tišnov, Osek). Nelze vyloučit, že obě tyto novogotické hlavice vznikly podle vzoru přeneseného A. Cechnerem z původních sloupů pod starší tribunou, než vzala v Srbsicích v roce 1892 za své.³¹

Pokud jde o půdorysný a prostorový rozvrh stavby srbsického kostela, patří mezi běžné středověké vesnické

30 V místní tradici se lze ojediněle setkat s označením srbsické sakristie jako rotundy. Původ tohoto jevu se nepodařilo autorovi zjistit, a proto s ním nepracuje ani v poloze domněnky v úvahách o velkém stáří posvátného místa a možném typu chrámové stavby v Srbsicích v době před rokem 1269.

31 Podle místního podání byly pohozeny jako nepotřebný kámen na hřbitově u kostela v Srbsicích ještě v době před druhou světovou válkou nějaké staré zdobné sloupy, údajně kdykoli umístěné uvnitř svatyně.

Obr. 14. Horšovský Týn (okr. Domažlice), hrad. Kaple Nejsvětější Trojice v jihozápadní věži, pohled severovýchodním směrem do kleneb. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu – ústředního pracoviště, foto A. Patočková, 1949)

kostely s kvadratickým, křížově sklenutým chórem. Díky tomu, jakou měl sakristii (boční kapli), lze ho však z typologického hlediska řadit mezi významnější památky svého druhu v českých zemích ze druhé poloviny 13. století. Zda se v Srbicích stavělo teprve po dokončení západního paláce s kaplí na hradu v Horšovském Týně nebo už předtím, nevíme. Ani s ohledem na Srbice nelze soudit s podstatně větší mírou pravděpodobnosti, než je tomu dosud, že se o velkorysou raně gotickou přestavbu horšovskotýnského hradu ve třetí čtvrtině 13. století zasloužil blízký spolupracovník krále Přemysla Otakara II., pražský biskup Jan III. z Dražic (1258–1278), a nikoliv jeho předchůdce v biskupském úřadu, Mikuláš.³²

Při tradičním chápání dějin a vývoje středověké architektury se srbský kostel jeví jako dílo slohově zčásti retardované. Další, poněkud jiný názor se nabízí v předpokládaném pohledu očima jeho současníků, zběhlých ve stavebních věcech. Kapli umístěnou v jihozápadní věži hradu v Horšovském Týně považovali bezpochyby za mistrovský kousek. Nevadilo jim, že vznosné proporce, osobitý prostorový koncept a umělecky vyzrálé (gotické) pojetí

kaple se v ní snoubí s některými architektonickými články, s nimiž bylo možné se setkat jinde v Čechách o několik desetiletí dříve. Tvůrčí propojení uměleckých podnětů nových a těch jakoby starších (známých) do jednoho celku nevelkých rozměrů, pojednané tvarově bohatou a mimořádně zdobnou kamenickou prací vysoké řemeslné

32 Jak datováním stavby horšovskotýnské hradní kaple Nejsvětější Trojice již do padesátých let 13. století nepřímou připustil LÍBAL, D.: *Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek*, s. 109. – V uváděných souvislostech nelze dost dobře zohlednit skutečnost, že nedaleko od Srbic (ve Staňkově od roku 1271) začínala sféra přímého vlivu chotěšovského kláštera, neboť o středověké podobě tohoto kláštera, založeného někdy v období let 1187–1213 a tehdy osazeného premonstrátskými z Doksan, je známo zatím jen velmi málo. Obdobně schází dostatek důvodů pro srovnávání architektury srbského kostela s raně gotickými úpravami románské kaple v jihovýchodním nároží hradu v Horšovském Týně, pocházejícími přibližně ze druhé třetiny 13. století (ANDERLE, J.: *Románská kaple na hradě Horšovský Týn*, s. 199.)

úrovně, muselo na ně působit zde, na prestižní zakázce pro pražského biskupa, jako známka plně soudobého a snad do jisté míry, právě pro svoji hybridnost, i nového umění,³³ z něhož lze a sluší se dále čerpat.

V příbuzných souvislostech vstupuje pak nutně do našeho zorného úhlu i stavba srbského kostela v době kolem roku 1269 nebo krátce poté, třebaže vyšla z daleko skromnějších poměrů venkovské svatyně a navázala na jeden z jejich základních typů. Nezávisle na tom, zda byla nebo nebyla podřízena přímému působení uměleckého vlivu z Horšovského Týna, dokládá totiž dílčím způsobem, ale živě totéž co výše několikrát zmíněná biskupská palácová kaple: v poslední třetině 13. století nebylo v prostředí společensky významných stavebníků, k nimž patřil doksanický klášter stejně tak jako pražský biskup, a mezi řemeslně zdatnými členy stavebních hutí se značným uměleckým rozhledem vůbec na překážku, když se sáhlo po prvcích románského tvarosloví. Někdy ani u staveb odvozených, natož těch vyššího řádu, nedá se mluvit jen o přechodnosti slohu, různém stáří nebo proškolení a odlišné předchozí pracovní zkušenosti jednotlivých členů stejné stavební skupiny, popřípadě o ohlasech dekadence v architektuře. Kromě toho je třeba myslet případ od případu též na možnost existence jiného než výlučně výtvarného pozadí sledovaného jevu. Například v Srbsicích lze připustit domněnku, že se při osazení románského jižního vstupního portálu do kostela uplatnila snaha po vyjádření velkého stáří svatyně.

Obr. 15. Srbsice, kostel sv. Víta. Kamenné sloupy pod západní tribunou s takzvanými bobulovými hlavicemi z roku 1892. (Foto J. Kaigl, 2008)

33 V obecné poloze viz například NUSSBAUM, N.: *Unschickliche Verbindungen, Ein Versuch zur Hybridität in der Architektur*, s. 107–122.

Prameny

Archiv Farního úřadu církve římsko-katolické v Kolovči, *Liber memorabilium parochiae Kollovecensis*, bez sign., rukopis o událostech od r. 1810.

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. (CDB), II, (ed. FRIEDRICH, Gustav). Praeae, Sumptibus regiae scientiarum societatis Bohemiae, 1912.

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. (CDB), V/2, (eds. ŠEBÁNEK, Jindřich; DUŠKOVÁ, Sáša). Praeae, Academia, 1981. EMLER, Josef: Necrologium Doxanense. In *Sitzungsberichte der Königlich. Böhm. Gesellschaft der Wissenschaften in Prag, Vorträge in den Sitzungen der Classe für Philosophie, Geschichte und Philologie*. Prag, 1885, s. 83–144.

Libri erectionum archidiocesis Pragensis saeculo XIV. et XV. (LE), VI, (ed. PODLAHA, Antonín). Praeae, Sumptibus propriis, 1927. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moravice*. (RDBM), IV, (ed. EMLER, Josef). Praeae, 1892.

Literatura

ANDERLE, Jan: Románská kaple na hradě Horšovský Týn. In *Dějiny staveb 2007*. Plzeň, Klub Augusta Sedláčka, 2008, s. 195–200.

BAŠTA, Jaroslav; BAŠTOVÁ, Dara: Srbsice, okres Domažlice. In *Výzkumy v Čechách 1988/1989*. 9. Praha, Archeologický ústav v Praze, 1992, s. 143–144.

BENEŠOVSKÁ, Klára: Kostel v Trstěnici u Znojma a otázka funkce tzv. vedlejších prostor středověkých kostelů. In *Archaeologia historica*. 11. Brno, Muzejní a vlastivědná společnost, 1986, s. 305–311.

BENEŠOVSKÁ, Klára; SOUKUPOVÁ, Helena: *Předrománská a románská architektura v západních Čechách, Katalog památek*. Plzeň, Západočeské nakladatelství, 1978.

BUCHBERGER, Michael (Hrsg.): *Lexikon für Theologie und Kirche*. 9. Bd. Freiburg im Breisgau, Herder & Co, 1937.

DIMIER, Anselme: *L'art cistercien hors de France*. Paris, Zodiaque, 1971.

GÁJA, Robert: Východní empory v Čechách a na Moravě v 13.–15. století. *Staletá Praha*. 2010, roč. 26, č. 1, s. 57–79.

Gotika v západních Čechách (1230–1530). I. Praha, Národní galerie, 1995.

KAIGL, Jan: Ještě k sakristii kostela v Srbsicích. *Zprávy památkové péče*. 2006, roč. 66, č. 6, s. 485–489.

KAIGL, Jan: Skupina kostelů ve Starém Sedle, Semněvicích a Prostiboří v dosahu vlivu kladrubského kláštera na přelomu 13. a 14. století. *Zprávy památkové péče*. 2009, roč. 69, č. 6, s. 419–428.

- KAIGL, Jan: K vesnickým kostelům s kvadratickým chórem postaveným v horšovském arcijáhensství ve středověku. *Zprávy památkové péče*. 2011, roč. 71, č. 3, s. 180–181.
- KRATOCHVÍL, Josef: *Topografická mineralogie Čech*. 3. Praha, ČSAV, 1960.
- KRISTEN, Zdeněk: Neznámé – zpadělané znění privilegia Přemysla Otakara I. pro klášter doksanský z r. 1226. In *Sborník Vysoké školy pedagogické v Olomouci, Historie*. II. Olomouc, 1955, s. 89–110.
- KUTHAN, Jiří: *Česká architektura v době posledních Přemyslovců, Města – hrady – hláštéry – kostely*. Vimperk, TINA, 1994.
- KYNCL, Tomáš: Srbsice, kostel sv. Víta. In *Dendrochronologie, Databáze datovaných objektů* [online]. Brno, Dendrochronologická laboratoř [cit. 2011-04-26]. Dostupné z WWW: <<http://cms.dendrochronologie.cz/databaze>>.
- LEHNER, Ferdinand J.: Filiální kostel sv. Víta v Srbicích. *Method*. 1895, roč. 21, č. 5, s. 49–50.
- LÍBAL, Dobroslav: Anežka Merhautová, Raně středověká architektura v Čechách. *Umění*. 1974, roč. 22, č. 2., s. 160–175.
- LÍBAL, Dobroslav: *Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek*. Praha, Unicornis, 2001.
- MAUR, Eduard: Řezenská cesta a zemské stezky na Domažlicku. In *Západočeský historický sborník*. 7. Plzeň, Státní oblastní archiv v Plzni, 2001, s. 5–39.
- MENCL, Václav: Počátky středověké architektury v jihozápadních Čechách. *Zprávy památkové péče*. 1958, roč. 18, č. 5–6, s. 133–146.
- MENCL, Václav: Panské tribuny v naší románské architektuře. *Umění*. 1965, roč. 13, č. 1, s. 29–58.
- MERHAUTOVÁ, Anežka: *Raně středověká architektura v Čechách*. Praha, Academia, 1971.
- NUSSBAUM, Norbert: Unschickliche Verbindungen, Ein Versuch zur Hybridität in der Architektur. In *Wallraf-Richartz-Jahrbuch, Jahrbuch für Kunstgeschichte*. 67. Köln, Wallraf-Richartz-Museum, 2006, s. 107–122.
- PRAŽÁK, Jiří: Privilegium Přemysla I. pro Doksany a jeho confirmace z r. 1276. In *Sborník archivních prací*. 5. Praha, Archivní správa Ministerstva vnitra, 1955, s. 159–203.
- RADOVÁ-Štiková, Milada: Poznámky k dosavadnímu datování některých raných kostelů v Čechách. In *Sborník Národního muzea v Praze*, A. 37. Praha, Národní muzeum, 1983, s. 117–128.
- RADOVÁ-Štiková, Milada: Sakristie s apsidou vesnických farních kostelů. *Umění*. 1986, roč. 34, č. 5, s. 441–450.
- SEDLÁČEK, August: *Místopisný slovník historický království Českého*. Praha, Argo, 1998 (reprint vydání z roku 1908).
- TRAJER, Johann: *Historisch-statistische Beschreibung der Diöcese Budweis*. Budweis, F. Zdarffa, 1862.
- Umělecké památky Čech*. (UPČ), 3. díl, (ed. POCHE, Emanuel). Praha, Academia, 1980.
- VANĚK, Ferdinand; HOSTAŠ, Karel: *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém*. XVII. díl. *Politický okres domažlický*. Praha, Archaeologická kommise při České akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1902.

Summary

The church at Srbsice

Keywords: Bohemia — Srbsice — medieval settlement — church — construction in 1269 — sacristy (side chapel) — architectural hybridism

The first recorded mention concerning the St Vitus' church at Srbsice dates back to 1273. The results of a dendrochronological analysis suggest that the church was built around 1269, obviously replacing a more ancient church building.

Crucial for comprehending the structure of the church at Srbsice is its sacristy, along with its staircase situated on the north side within the nave's bolstered perimeter wall. The staircase came into existence at the same time as the nave, the presbytery and the sacristy. Asymmetrically situated in the thickness of the sacristy's east wall and provided with a pointed window with outwardly spread reveals and a barrel vault ring resembling

a semicircular triumphal arch, the rectangular niche undoubtedly served for mounting a brick altar. Both the largesse and the assumed furnishings of the original space suggest that around 1269, the sacristy at Srbsice was simultaneously a chapel enhanced with a gallery on its west side.

The late Romanesque and early Gothic architectural members of the church at Srbsice constitute a hybrid whole. They are implemented in a refined style, with minimal rustication of their form and without major proportional deformations. Substantiated is the opinion that they remotely refer to the art specific to Cistercian construction enterprises, with some features of the stone mason's work reflecting the relation of direct dependence of the construction work at Srbsice on the structure of the bishop's palace chapel in the southwest tower of the castle in the nearby township of Horšovský Týn.

(Translated by Karel Matásek)